Projekt EUROFOG:

przekład prawa unijnego

i jego wpływ na polski język prawny

Łucja Biel
Zakład Badań nad Dyskursem
l.biel@uw.edu.pl

Informacje o projekcie

- Badanie korpusowe dopasowania tekstowego przekładów prawa unijnego do prawa krajowego
- Grant habilitacyjny MNiSW, umowa nr 2251/B/H03/2010/38
- Czas realizacji 2010-2013
- *Lost in the Eurofog. The Textual Fit of Translated Law*, Peter Lang, 2014 http://www.peterlang.com/download/datasheet/78941/datasheet_264626.pdf

Pytania badawcze

1. Czym różni się przetłumaczone prawo unijne od prawa krajowego - **dopasowanie tekstowe eurolektu** (ang. *textual fit*):
   - globalnie jako genre
   - lokalnie na poziomie mikrostruktury

2. Czy różnice znajdują odzwierciedlenie w poakcesyjnym języku polskiego prawa (2011) na tle wersji przedakcesyjnych (1999) - **europeizacja**?

Dopasowanie tekstowe (textual fit)

- Chesterman: tłumaczenia charakteryzują dwie relacje:
  - relacja **ekwiwalencji** – relacja do tekstu źródłowego (TT – ST)
  - relacja **dopasowania tekstowego** / naturalności – relacja tłumaczenia do (nieprzetłumaczonych) tekstów w języku docelowym (TT – LT)
- **Translationese** – tłumaczenia różnią się od tekstów nieprzetłumaczonych → hipoteza uniwersaliów translatorycznych / cechy tłumaczeń (M.Baker 1993)
- **Dopasowanie tekstowe**:
  - Uniwersalia: levelling-out (Baker), normalizacja, konwencjonalizacja, standardyzacja (Baker, Toury), nietypowe kolokacje (Mauranen), jednostki unikalne (Tirrkonen-Conduit)
  - Prawo interferencji (Toury)

Operacjonalizacja

- Dopasowanie tekstowe – dystans językowy pomiędzy tłumaczeniami a tekstami nieprzetłumaczonymi (dla porównywalnych gatunków)

  - Różnice:
    - **Nadreprezentowane** wzorce leksylano-gramatyczne w tłumaczeniu
    - **Niedoreprezentowane** wzorce leksylano-gramatyczne
    - **Nietypowe** wzorce leksykalno-gramatyczne
  - Podobieństwa: podobna dystrybucja wzorców leksykalno-gramatycznych w tłumaczeniach i nietłumaczeniach

Operacjonalizacja

- Globalne i lokalne wzorce leksylano-gramatyczne:
  - Wzorce **tekstowe** (text-structuring patterns): *a także mając na uwadze, co następuje*
  - Wzorce **gramatyczne** (grammatical patterns*): jest obowiązany posiadać*
  - **Kolokacje budujące terminy złożone** (term-forming collocations): *homologacja typu WE, zespół dochodzeniowo-śledczy*
  - **Kolokacje kotwiczące terminy w tekście** (term-embedding collocations): *powziąć uchwałę*
  - **Kolokacje leksykalne** (lexical collocations): *o którym mowa w art. 4, konieczność zapewnienia*

Specyfika tłumaczeń unijnych

- **Wielojęzyczność** prawa unijnego (24 języki urzędowe)
  - Tłumaczenie **autorytatywne**: wszystkie wersje językowe mają jednakowy status („zasada równej autentyczności”)
- **Instytucjonalizacja** tłumaczeń (w przypadku PL po 2004 r.)
- **Przygotowanie** tekstu źródłowego do tłumaczenia wielojęzycznego (internacjonalizacja): uproszczona składnia, ponadnarodowa siatka pojęć, dekulturyzacja, EU English
- **Wieloetapowy i wielojęzyczny proces legislacyjny**; niestabilny tekst źródłowy; **tłumaczenie obecne na wszystkich etapach procesu legislacyjnego**
- **Hybrydowość** języka aktów prawa unijnego

Polski język prawny
Kolonizacja gatunku

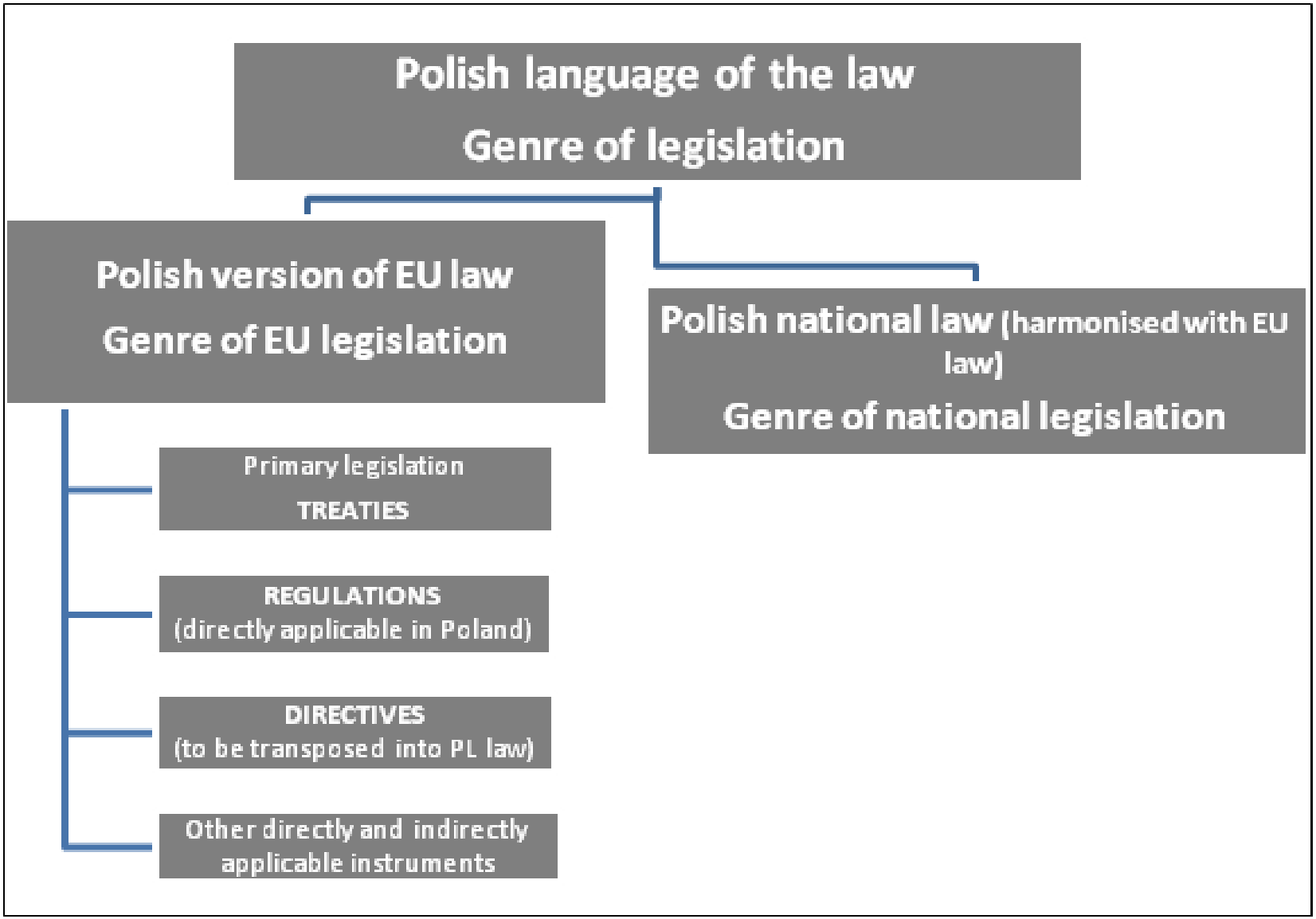

Eurolekty – stan badań

- **Hybrydyzacja** przyczynia się do wyłaniania się nowych gatunków (Graddol, Tirkkonen-Condit)
- Postrzeganie języka unijnego jako „**innego**”: Eurolect, Eurospeak, Eurojargon, eurolanguage, Euro-rhetoric, Euro-legalese, Union legalese, Euese, Eurofog
- **Cechy eurolektu**: odmienna makrostruktura, ograniczony repertuar struktur gramatycznych, konstrukcje bezosobowe, nominalizacje, imiesłowy (Caliendo, Schaffner & Adab, Koskinen, Trosborg, Trebits, Mori, Tosi)
- Wpływ języka unijnego na krajowe języki prawne: Caliendo, Piehl, Mori
- Brak badań <u>empirycznych</u> nad językiem unijnym i nad jego wpływem na krajowe języki prawne

Metodologia: badanie korpusowe

	Liczba tekstów	Liczba słów (mln)
Korpusy tłumaczeniowe: Acquis		
PL R-Acquis: rozporządzenia	8821	14,7
PL L-Acquis: dyrektywy	1962	7,2
Korpusy referencyjne		
PLC (Korpus Polskiego Prawa)	755	6,8
NKJP (Narodowy Korpus Języka PL)	n.d.	240,2
Europeizacja – badanie zmian poakcesyjnych		
1999 KP/PLC (kodeksy, ustawy prawo)	51	0,8
2011 KP/PLC (kodeksy, ustawy prawo)	50	1,3

Analiza słów kluczowych

	Słowa kluczowe Acquis (nadreprezentacja w tłumaczeniu)	Słowa kluczowe PLC (niedoreprezentacja w tłumaczeniu)
Czasowniki modalne	*musi, muszą, należy, powinny, powinna, mogą*	*może*
Czasowniki posiłkowe	*są, jest, być, były, będą zostać, zostaje, zostają*	-
Przyimki	*dla, między, pod, podczas, poprzez, około*	*o, za, przez, na, nad, wbrew, spośród*
Parataksa i hipotaksa (spójniki, zaimki…)	*ale, zarówno, jak, zatem, dlatego że, iż, czy, które, gdzie, co, kiedy, jeśli, aby, by, ponieważ*	*albo, oraz, lub którym, których, której, kto, jeżeli, chyba*
Zaimki wskazujące	*takie, tak, takich, to, taki, taka, tam*	-
Zaimki osobowe	*te, one*	*jej, niego*
Konstrukcje bezosobowe	*sporządzono, określono*	*się*
Imiesłowy	*uwzględniając, mając, włączając, stanowiąc*	-
Rzeczowniki odczasownikowe	*stosowanie, zastosowanie, dostosowanie, wytwarzanie, opublikowanie*	*wykonywanie, pozbawienie, ogłoszenie, głosowanie, prowadzenie, doręczenie, wydanie, realizacja, pełnienie, zamieszkanie, złożenie, zasięgnięcie, nabycie, odwołanie, popełnienie, powołanie, rozpoznanie, zawiadomienie, odbywanie, wniesienie, zawarcie*

Kategorie funkcjonalne

1. Modele mentalne rozumowania prawniczego (jeżeli – to, okoliczniki celu, relacje przyczynowo-skutkowe, wynikowe)
2. Modalność deontyczna
3. Bezosobowość
4. Relacje logiczne pomiędzy jednostkami dyskursu: parataksa i hipotaksa
5. „Ramy” (framing, qualifications, spójność tekstu): okoliczniki (operatory międzyzdaniowe, modulanty) i imiesłowy
6. Deiksa

MM: zdania celowe

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
aby	**637**	**1417**	**102**	220	194	-12%	**658**
. *Aby (fronted)*	**92**	**65**	0	0	2	-	n.d.
w celu	**1464**	**1936**	**693**	736	785	+7%	**84**
. *W celu (fronted)*	127	139	78	57	70	+23%	n.d.
do celów	**468**	**587**	72	51	72	+42%	8
. *Do celów (ftd)*	105	116	2	3	2	-33%	n.d.
na celu	125	199	113	109	147	+35%	49
celem	136	221	61	71	72	+1%	94
RAZEM	**2830**	**4360**	1041	1187	1270	+7%	893

**częstotliwość znormalizowana na milion słów*

MM: Zdania warunkowe

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
I. If-then							
jeżeli							
•Frekwencyjność	1088	1760	**3172**	6824	**5702**	-16%	437
• # lista słów	#77	#47	#27	#12	#16	-	n.d.
jeśli							
•Frekwencyjność	**547**	**1108**	31	41	31	-24%	742
•# lista słów	#181	#84	#3281	#2888	#3579	-	n.d.
II. Inne zdania warunkowe							
o ile	164	**289**	166	233	197	-15%	71
chyba że	84	173	350	**1041**	**805**	-23%	41
kto	11	6	323	**1189**	786	-34%	569
pod warunkiem	**320**	**391**	112	110	96	-13%	26
wtedy gdy	44	51	55	**202**	**175**	-13%	72
Razem	660	958	1177	**2982**	**2244**	-25%	839
III. Ekwiwalenty *in the case of*: *w razie w wypadku* i *w przypadku*							
w razie	113	219	**755**	2008	1496	-25%	**61**
w wypadku	24	23	**114**	432	325	-25%	**30**
w przypadku	1738	2196	**2008**	**854**	**1454**	+70%	**213**
Zdania warunkowe: razem	4170	6264	7257	**13141**	**11252**	-14%	2322

MM: przyczyna-skutek

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
I. Uzasadnienie							
ponieważ	230	85	1	4	2	-50%	298
gdyż	27	19	1	4	3	-25%	204
II. Wnioskowanie							
zatem	**238**	**101**	0	0	0	0	165
dlatego	**224**	**133**	1	8	6	-25%	479
więc	**57**	**24**	0	0	0	0	911
tym samym	**168**	**133**	51	65	72	+11%	219
w związku z tym czym powyższym	**187**	**115**	1	3	2	-33%	98
TOTAL	**1006**	566	57	80	87	9%	1953
III. Przyimki - przyczyna-skutek							
w wyniku +NP	196	181	**257**	200	200	0	82
wskutek +NP	25	23	123	**298**	191	-36%	29
na skutek +NP	24	29	62	**105**	91	-13%	31
ze względu na +NP	175	190	**327**	**338**	305	-10%	117
z powodu +NP	89	75	129	**318**	233	-27%	102
z przyczyn(y)	33	61	107	**143**	132	-8%	15
w następstwie +NP	**50**	24	15	9	17	+89%	5
TOTAL	592	583	1020	**1411**	1169	-17%	381

Modalność deontyczna

	Prawo UE		Prawo krajowe				NKJP
	Rozporządzenia	Dyrektywy	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	Zmiana	
I. Czasowniki modalne							
musi	**958**	**2,851**	69	70	74	+6%	**506**
należy	**1,640**	**2,028**	526	1,140	840	-26%	413
powinien	1,494	**2,309**	790	**1,901**	1,427	-25%	503
TOTAL	4,092	**7,188**	1,385	**3,111**	2,341	-25%	2,071
II. Substytuty frazeologiczne							
jest obowiązany	5	6	**880**	**1,325**	1,096	-17%	15
jest zobowiązany	67	93	67	99	59	-40%	10
ma obowiązek	8	19	**81**	82	77	-6%	49
jest wymagane	74	**164**	77	141	110	-22%	2
TOTAL	154	282	**1,105**	**1,647**	**1,342**	-25%	76

	EN Rozporządzenia	EN Dyrektywy
shall	8,879	10,626
must	1,154	3,173
should	2,169	1,852
is/are to	439	406
has/have to	135	118
TOTAL	12,810	16,220

**częstotliwość znormalizowana na milion słów*

Konstrukcje bezosobowe

	Tłumaczenia		Niettłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
Strona bierna	**7289**	**8736**	4547	5583	5264	-6%	-
być + imiesłów	4128	**5723**	2729	3867	3410	-12%	-
być	1544	**2686**	1151	**2156**	1709	-21%	
jest, są	2234	**2597**	1286	1182	1297	+10%	
był(a), było, byli	198	242	205	277	260	-6%	
będzie, będą	152	198	87	**252**	144	-43%	
zostać + imiesłów	**3161**	**3013**	1818	1716	1854	+8%	-
zostać	**955**	**1009**	115	105	129	+23%	
zostaje, zostają	**372**	**240**	40	75	59	-21%	
został(a), zostali	1437	1256	1498	1283	1449	+13%	
zostanie, zostaną	**397**	**508**	165	253	217	-14%	
II. Inne konstrukcje bezosobowe							
-no/to	**2093**	1196	610	1032	939	-9%	n/a
się	6423	7222	8225	**11266**	9952	-12%	9587
stosuje się	732	544	1728	**2602**	2424	-7%	42
jest stosowane	**657**	102	6	6	6	0	2

Parataksa

	Tłumaczenia		Niethumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
I. Konstrukcje łączne							
1. *i*	18853	21368	20558	17741	17303	-2%	10753
oraz	4257	4848	**7971**	6328	7195	+14%	1422
2. * *a* (bez *a także*)	639	741	1191	**2295**	**1923**	-16%	572
3. *zarówno ...(jak i...)*	135	**176**	23	65	47	-28%	203
II. Konstrukcje rozłączne (alternatywa)							
lub	8676	11147	12243	**15058**	**14490**	-4%	955
i/lub	**243**	**454**	0	0	0	0	n.d.
albo	309	514	**2765**	**4167**	**4056**	-3%	436
III. Przeciwieństwo / kontrast							
1. *lecz*	100	**108**	42	127	80	-37%	**303**
ale	356	**196**	22	14	20	+43%	**2976**
2. *natomiast*	37	33	10	26	18	-31%	**393**
zaś	22	39	23	99	61	-38%	**245**
PARATAKSA							
Spójniki: *i lub oraz*	31786	37363	40772	39127	38988	-0.4%	-
Pozostałe spójniki: *a, ale, ani, bądź, czyli, dlatego, lecz, natomiast, to, jest, tj., to, znaczy, więc, zaś, zatem,*	2440	2380	4370	**7520**	6723	-11%	-
RAZEM	34226	39743	**45142**	**46647**	**45711**	-2%	-

Hipotaksa

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
HIPOTAKSA							
1. Top 3: *który że jeżeli*	10075	11456	17988	20589	**20659**	0.3%	11148
który	6334	7257	**13574**	11141	12760	+15%	5058
że	**2653**	2439	1242	2624	2197	-16%	5653
jeżeli	1088	1760	3172	**6824**	5702	-16%	437
2. **Inne zaimki/spójniki**: *aby, aż, ażeby, by, chociaż, chociażby, choć, choćby, co, czy, czyj, dopóki, gdy, gdyby, gdyż, gdzie, ile, ilekroć, iż, jak, jaki, jeśli, kiedy, kto, ponieważ, zanim, żeby*	5352	**7572**	2495	5502	4139	-25%	-
Razem	15427	19028	20483	**26091**	24798	-5%	-

Egzemplifikacja

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
1. w szczególności	**1232**	1078	871	856	1000	+17%	52
przede wszystkim	30	**38**	14	**45**	32	-29%	272
2. między innymi	**67**	**73**	3	0	0	+0%	89
3. taki jak	144	245	17	19	24	+22%	108
4. na przykład	**85**	**90**	1	0	0	0	204
np.	**191**	**278**	11	6	3	-50%	341
*5. * w tym*	176	266	**695**	312	598	+92%	n.d.
wraz z	199	238	**418**	320	438	+37%	177
włącznie z	**146**	**98**	10	6	9	+50%	4
łącznie z	**133**	**197**	45	87	69	-22%	20
włączając	**134**	**137**	8	4	2	-50%	3

Deiksa

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
Zaimki nieokreślone							
1. *wszystek*	**2271**	**1428**	368	664	580	-13%	1076
wszelki	**487**	**777**	129	235	172	-27%	190
2. *każdy*	**1504**	**1832**	703	958	885	-8%	905
3. *żaden*	**368**	**443**	66	139	115	-17%	531
4. *jakikolwiek*	**309**	**358**	56	92	79	-14%	85
dowolny	**102**	**102**	14	17	15	-12%	38
5. *niektóry*	**1080**	**616**	192	153	139	-9%	338
TOTAL	**5041**	**4940**	1336	2105	1846	-12%	3163
Przymiotniki deiktyczne							
1. niniejszy	**4564**	**4700**	524	669	521	-22%	26
2. następujący	**1195**	**1236**	565	229	301	+31%	87
poniższy	79	**105**	26	36	24	-33%	9
powyższy	**288**	**237**	32	165	98	-41%	49
3. odnośny	**80**	**85**	1	0	0	0	1
4. pozostały	**809**	394	251	310	242	-22%	197
TOTAL	**7015**	**6757**	1399	1409	1186	-16%	**369**

Nawigacja w tekście (textual mapping)

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)			
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%
1. *o którym mowa w*						
~ *art.*	416	229	**3380**	1510	2386	+58%
~ *ust.*	98	92	**3725**	1480	2439	+65%
2. *określony w ...*						
~ *art.*	**1067**	**1020**	770	827	761	-8%
~ *ust.*	345	375	408	274	252	-8%
3. *wymieniony w ...*						
~ *art.*	136	100	**228**	285	230	-19%
~ *ust.*	36	54	125	82	57	-30%
4. *przewidziany w ...*						
~ *art.*	**370**	**274**	44	145	88	-39%
~ *ust.*	41	66	13	17	7	-59%
5. *ustanowiony w ...*						
~ *art.*	**196**	**307**	1	0	2	-
~ *ust.*	20	31	0	0	0	0

	Tłumaczenia		Nietłumaczenia (prawo PL)				NKJP
	R-Acquis	L-Acquis	PLC	PreA-1999KP	PostA-2011KP	%	
Odesłanie do normy kompetencyjnej							
1. ***na podstawie***	983	723	1730	1264	1476	+17%	138
~ art., ust., przepisów	288	190	**935**	548	707	+29%	25
2. ***zgodnie z***	2722	3155	688	474	603	+27%	204
~ art., ust., przepisami	**1869**	**1558**	450	263	342	+30%	52
3. ***na mocy***	595	435	47	93	64	-31%	17
~ art., ust., przepisów	**418**	**306**	16	18	16	-11%	3
4. ***w trybie***	21	18	346	301	326	+8%	30
~ art., ust., przepisów	9	1	**103**	71	65	-8%	4
Sygnalizowanie konfliktu							
5. ***z zastrzeżeniem***	121	158	**501**	430	429	-0.2%	**12**
~ art., ust., pkt., lit., przepisów	51	71	449	336	341	+1%	10
6. ***bez uszczerbku dla*** [without prejudice to]	**170**	**263**	2	6	5	-17%	**0.5**
~ art., ust., przepisów	86	114	0	0	0	0	0
7. ***w drodze*** [by way of]	186	160	**1,514**	1,417	1,378	-3%	65
w drodze odstępstwa od przepisów, art...	**73**	**60**	0	0	0	0	0
9. ***z naruszeniem*** [in contravention of]	5	3	**72**	88	77	-13%	4
~ art., ust., przepisów...	3	0	44	57	51	-11%	1
10. ***wbrew***	4	1	**105**	232	156	-33%	55

Eurolekt – inne cechy

- **Średnia długość** zdania większa o 3,15 słów w R i 3,33 w L
- Nadużywanie **imiesłowów** przysłówkowych współczesnych –ąc
- **Terminologia**: nadreprezentacja terminów dotyczących rolnictwa, przywozu/wywozu, wprowadzania produktów na rynek, produkcji, procesów chemicznych, rybołówstwa; liczne terminy związane z kontekstem unijnym
- **Zapożyczenia** i **neologizmy**, produktywność **prefiksów** służących do tworzenia internacjonalizmów (konstrukcje syntentyczne)
- **Frazeologizmy** typowe dla języka ogólnego / potocznego (*niemniej jednak, jeżeli chodzi o*); brak frazeologizmów typowych dla polskiego języka prawnego (*jest obowiązany do, kierując się potrzebą*)
- **Niższa standaryzacja** i instytucjonalizacja języka: błędy *(i/lub, i/albo, za wyjątkiem, w porównaniu dla/do, w odniesieniu dla);*
  - Wysoka **wariantywność** terminologii: potoczne warianty terminów prawnych; warianty ortograficzne, morfologiczne, fleksyjne; niekonsekwnecja terminologiczna

Wewnętrzne zróżnicowanie eurolektu

Dyrektywy

- Zdania dłuższe o 2 wyrazy niż w rozporządzeniach
- 50% więcej zdań warunkowych
- 54% więcej zdań celowych, w tym 113% więcej *zapewni**
- 76% więcej czasowników modalnych służących wyrażaniu obowiązku
- 53% więcej czasowników modalnych wyrażających dozwolenie i uprawnienie
- Kluczowe terminy: bezpieczeństwo i ochrona środowiska

Rozporządzenia

- 48% więcej konstrukcji służących wnioskowaniu i uzasadnianiu
- 20% więcej konstrukcji ze stroną bierną, 75% więcej konstrukcji bezosobowych w czasie przeszłym –no/to
- 31% więcej imiesłowów przymiotnikowych współczesnych –ąc
- Kluczowe terminy: przywóz/wywóz, cło, produkcja, przemysł

Dopasowanie tekstowe eurolektu

- Niskie dopasowanie tekstowe
- Wykształcenie się hybrydowej odmiany polskiego języka prawnego
- Kolonizacja gatunku
- Przyczyny
  - Dopasowanie kontekstowe: inne cele i kontekst użycia
  - Odmienna struktura unijnych aktów prawnych (części nienormatywne)
  - Silna interferencja z języka źródłowego
  - Preferowanie przez tłumaczy technik tłumaczenia dosłownego

- Akceptowalność eurolektu

Europeizacja polskiego języka prawnego: zmiany poakcesyjne

- Wzrost długości zdania o 2,43 słów
- 56% wzrost *o którym mowa w…* - odesłania intra- i intertekstualne
- 70% wzrost *w przypadku* (kosztem *w razie, w wypadku*)
- 19% imiesłowy przysłówkowe współczesne –ąc
- Spadek form archaicznych: *swa, winien*
- Korelacja wzrostu z silną nadreprezentacją w tłumaczeniach (zw. dla wzorców o wysokiej frekwencyjności)

- Terminologia
  - Terminologia unijna: *europejski, dyrektywa, unia*
  - Inne terminy: *system, nabór, energia, kogeneracja, egzamin, agencja, terytorium, bezpieczeństwo, zapewnienia*
  - Przymiotniki: *finansowy, elektryczny, krajowy, elektroenergetyczny, elektroniczny, kliniczny*

Ograniczenia badania korpusowego

- Metodologia szczególnie przydatna w badaniach porównawczych
- Ograniczona możliwość badania zjawisk dyskursywnych
- Konieczność triangulacji danych i metod badawczych
- Ograniczenia związane ze strukturą korpusu
  - PL Acquis – teksty do 2006 r.
  - Konieczność lepszej kalibracji korpusu, np. wydzielenie części normatywnych od nienormatywnych
  - Problemy z badaniem języka polskiego (ograniczone zasoby, anotacja, lematyzacja)